

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

38285 (br.)

*Ustoličenje
Koroških vojvod*

38,285. (8th.)

~ Ustoličenje ~ koroških vojvod

Kulturnozgodovinske
črtice s posebnim
ozirom na pravni in
gospodarski pomen
·· za Slovence ··

Po raznih virih sestavil

A. B.

Ponatisk iz „Slov. Naroda“.

V Ljubljani 1908.

Založila „Narodna knjigarna“.

„Ustoličenje“ koroških vojvod

Kulturnozgodovinske črtice s posebnim ozirom
na pravni in gospodarski pomen za Slovence.

Po raznih virih sestavil

A. B.

△

Ponatisk iz „Slov. Naroda“.

▽

V Ljubljani 1908.

Založila „Narodna knjigarna“.

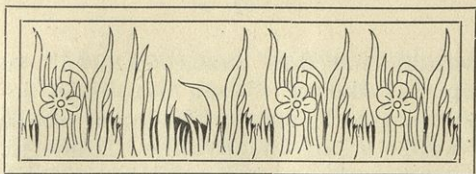
38285

Imz D30002J41

VSEBINA.

	Stran
Uvod	1
Nekoliko iz zgodovine gorotanskih Slo- vencev	2
Kdaj se je začelo ustoličenje koroških vojvod	8
Opis knežjega kamna in vojvodskega pre- stola	10
Obredi ustoličenja	16
Slovenščina pri ustoličenju in nje pravna veljava v deželi sploh	23
Druge pravice Slovencev pri ustoličenju .	28
Kmet vojvoda	32
Posamezna ustoličenja	35
Pravni in praktični pomen ustoličenja .	41

Gosposvetsko polje! Krnski grad! Komu ne zbujate ti dve besedi britkih, a obenem samozavestnih spominov na najsijajnejšo epoho v zgodovini slovenskega naroda! Na Gosposvetskem polju je zibel in obenem grob slovenski državnopravni samostalnosti. Tu je nekdam odločevalo slovensko kmečko plemstvo pravo za vse slovenske pokrajine. Ljudstvo je narekovalo svojemu vladarju slovensko prisego ter ga pred celim svetom prisililo, da je moral očitno priznati, da je narodova volja »suprema lex«, a vladarji so le od naroda nastavljeni in pooblašteni izvrševalci narodove volje.

Obred ustoličenja koroških vojvod na Gosposvetskem polju je tako rekoč brez primere v zgodovini evropskih narodov, a za nas je tem večjega pomena, ker je imel strogo slo-

venski narodni značaj. Obredi so opisani skoraj v vseh evropskih jezikih, razni pravni historiki so se bavili s to nenavadno tradicijo. Nemci imajo o ceremonijah in njih pravnem pomenu celo obsežno literaturo, le mi Slovenci, ki so se nas obredi edino tikali, poznamo svoje staroslavno pravo le iz posameznih odlomkov, raztresenih po znanstvenih zbornikih, ki več ali manj preprostemu ljudstvu niti v roke ne pridejo. Skoraj bi nam veljale besede učenega nemškega zgodovinarja, ki je rekel: »Ein Volk, das nicht innerhalb und ausserhalb seiner Grenzen unermüdlich wachsam ist, bereitet sich selbst den Untergang.« Ne prezirajmo in ne omalovažujmo svojega prava, ako tudi živi samo v tradicijah! Iz preteklosti se navdušujmo za življenje in za svojo bodočnost. Tudi za Čehe in Hrvate nima njihovo državno pravo praktične vrednosti, a za narodno vzgojo k samozavesti je vendar neprecenljive važnosti.

Nekoliko iz zgodovine gorotanskih Slovencev.

Za prihod Slovencev v takratni Norikum navajajo zgodovinarji leto 595., dasi letnica ni zanesljiva ter je

posebno pokojni Davorin Trstenjak dokazoval, da so Slovenci zasedli današnje slovenske pokrajine že mnogo poprej. Zgodovinsko dejstvo je le, da je imel leta 595. in 596. bavarski vojvoda kot vazal Frankov boje s Slovenci. Slovenci so bili zmagovalci ter so vdrli na Tirolsko in Bavarsko. Vendar so Slovenci za dolgo dobo ostali v odvisnosti nele od Bavarcev, oziroma Frankov, temuč tudi od Avarov, in sicer najprej do leta 623., ko so si izvolili za vojvoda domačega plemiča Sama, ki je po srečnih bojih ustanovil veliko slovensko kraljestvo. Njegova država pa je imela, žal, le kratek obstoj.

Prvotno so živeli Slovenci v zadrugah in županijah. Pozneje so se županije združile v nekako državno zvezo, ki ji je načeloval veliki župan, a za časa vojske je imel naslov vojvoda. Kdaj se je to zgodilo, se ne da natanko dognati. Vsekakor pa so se gorotanski Slovenci združili v lastno državno zvezo kmalu po razpadu Samovega kraljestva. Ta država je obsegala nele skoraj celo sedanjo Koroško, temuč tudi večji del Štajerske (do Ptuja), vzhodnjo Tirolsko, del Avstrijske in najbrže tudi kos današnje Gorenjske. Sploh je bila Karantanija največji in najvažnejši del slovenske zemlje, tako da sta bili

starim zgodovinarjem imeni Slovenec in Karantanec istovetni.

Prvi znani slovenski vojvoda je bil Borut v začetku 8. stoletja. Leta 738. se je Borut prostovoljno podvrgel bavarskemu vojvodu Tasilu, da mu je pomagal odpoditi Avarre. Ker pa je bil Tasilo frankovski vazal, prišli so Slovenci neposredno pod frankovsko oblast. Takrat je bilo v Gorotanu še gotovo nad polovico sveta neobdelanega in z gozdovi pokritega. Po frankovskih nazorih je tak svet pripadal kralju, ki ga je razdelil med svoje zveste služabnike. In od takrat že izvirajo nemške kolonije med Slovenci na Koroškem. V teku let se je nemško koloniziranje ponavljalo, nemške naselbine so rasle, dokler niso bili Slovenci izpodrinjeni iz cele Gornje in deloma tudi iz Srednje Koroške in Štajerske.

Bavarci so odpeljali Borutovega sina Karata in vnuka Hotimirja (Kajtimar) na Bavarsko za poroka. Oba so Bavarci vzgojili v krščanski veri. Po Borutovi smrti (750) je frankovski kralj Pipin na izrecno željo Slovencev posadil na koroški vojvodski prestol Karata, po njegovi smrti pa Hotimirja. Oba sta mu morala priseči zvestobo kot vazala.

Po Hotimirevi, smrti so nastale v deželi velike homatije. Bavarje so se osvobodili Frankov, in tako tudi koroški Slovenci niso imeli pravega gospodarja. To priliko je porabil bavarški vojvoda Tasilo, da si je leta 772. popolnoma osvojil Karantanijo ter nastavljal za kneza Vladuha (Valhun, Valdunk). Ta je bil zadnji vladar iz starega koroškega knežjega rodu. Za Vladuhove vlade se je začelo nasilno pokristjanjevanje koroških Slovencev. Razvili so se silni domači boji, ker so Slovenci pod vodstvom svojih višjih duhovnikov Droha, Vrela in Drodorja branili vero svojih očetov. Bojem je napravil konec frankovski kralj Karel Veliki, ki si je leta 788. zopet podjarmil Bavarsko, nakar so se podali tudi gorotanski Slovenci pod frankovsko vrhovno oblast.

Karel Veliki je razdelivši deželo na grofije in marke pustil Slovence njihove kneze ter prejšnjo ustavo. Sploh je spoštoval njihov jezik in njihove običaje. Gosposke so morale poslovati le slovensko.

Iz dobe Karla Velikega se v latinskih listinah Koroška prvič imenuje Carantanum. Meje vojvodini so se opetovano spreminjale. V svojem največjem obsegu se je raztegnila čez severne meje današnje Furlanije in

Kranjske, na zahodu do Pustriške doline v Tirolih, na severu do reke Schwarze na Nižje Avstrijskem, na vzhodu pa do Panonije.

Vladarji v Karantaniji so se pogosto menjavali, dokler ni prišla dežela leta 1335. pod Habsburžane. Tudi po svojem združenju z Nemčijo ni bila Karantanija spojena ž njo v enotno državo, temuč so slovenske dežele obdržale svoje pravne običaje in celo svojo mero in svoj denar.

Prvotno Slovenci niso poznali razlike med seboj. Vsi so bili svobodni, vsi so imeli enake pravice. Šele v teku časa vsled stika s tujci so tudi pri Slovencih nastali razni stanovi. Schwabenspiegel piše: »Sie sechen auch enkain adel noch gewalt an wan biderbkait und warhaitt.« Da so imeli poznejše čase tudi Slovenci plemstvo, to dokazujejo razni zgodovinski viri. Delili so se v tri razrede: 1. plemiči (nobiles, primi), 2. svobodne (ingenui) in 3. nesvobodne (servi, mancipia). Tudi sužnje so dobili, kakor drugi narodi, in sicer so si privredli sužnje iz vojen, a svojim sužnjem so določili dobo, ko so lahko postali prosti ter se vrnili domov. Slovenski plemič je bil Samo, dasi bi radi nekateri zgodovinarji dokazali, da je bil frankovskega rodu. Ta zmotita je nastala, ker se je Samo izuril v

trgovstvu v inozemstvu. Megiser ga je imenoval »aus einem gar alten Windischen Geschlecht«. Odposlanec naroda mu je ponudil vojvodstvo »im Namen des gantzen Windischen Adels und gemeinen Manns«. — Nadalje najdemo v zgodovini, da so slovenski plemiči dobili od frankovskih vladarjev posestva po celem Koroškem in celo na Gornje Avstrijskem. Tako je dobil neki Vitogoj posestvo ob Aniži, Ljubisko na Gorenjem Avstrijskem, Svetopolk ob Krki, Negomir v Žvirčah, Tešina blizu Št. Vida. Da je bila v 10. stoletju tudi Gornja Koroška, ako ne slovenska, pa vsaj mešana dežela, dokazujejo lepa slovenska imena v raznih listinah, kjer so bili Slovenci za priče, tako v brižinskih listinah Vladimir, Svetuš; v Gornji Beli Tihomir, Gostibil, Gostiša, Radogost, Kasné, Živina, Ljutica; pri Sv. Andražu v Labodski dolini: Zverko, Črnika, Dragožit, Blagica. V bratovščino v Solnogradu so se v začetku pokristjanjenja vpisali sledeči Slovenci in Slovenke iz Gorotana: Vitogoj, Radovin, Kosan, Možic, Dobromisl, Nebo mir, Dragovan, Gojmir, Dobrožit, Višemir, Ljubota, Lepa, Tihomira, Pribila, Mirica itd.

Kdaj se je začelo ustoličenje koroških vojvod?

Zgodovinarji, med njimi v prvi vrsti Megiser, navajajo leto 790. za začetek slovenskih obredov pri ustoličenju vojvod. Megiser namreč pripoveduje, da je koroški vojvoda Ingo — des Fränkischen geblüts — priredil leta 790. veliko pojedino ter povabil preproste podložnike (servos) in plemiče (dominantes eorum). Nižje sloje, to je kmete, je posadil primizi na prvo mesto, plemiče pa na zadnjem koncu. Kmetje so dobili najboljša jedila na srebrnih krožnikih in najzlahtnejšega vina v zlatih bokalih, pred plemiče pa je ukazal prinesiti slabe jedi na lesenih krožnikih in vode v lončenih vrčih. Ker so se plemiči vsled tega pritožili, odgovoril jim je Ingo, da so kmetje plemenitejši, ker imajo v srcih plemenito in čisto dušo (kmetje so bili že kristjani, plemiči pa še vedno malikovalci).*) Valvasor dostavlja k tej pravljici: »Welcher arglistige Fund soviel gewürcket, dass die Edelleut auch sich taufen lassen und zum Christlichen Glauben bekehret haben. Dannenhero Hertzog Ingon zu

* Nekateri zgodovinarji so mnenja, da izvira ljudsko nazivanje krščenica za deklo iz teh časov, ko so nižji sloji že bili krščeni.

ewiger Gedächtniss, weil die Bauernschaft lang vor dem Adel die Abgöttery verlassen und zu Christo bekehret worden, angeordnet, dass künftig die angehenden Lands-Fürsten durch einen Bauern sollten eingesetzt werden.« In Magiser piše: »Ingo habe die uralte gewonheit mit der investirung eines landsfürsten in dem Fürstenstuel zu Zollfeld bey unser Frawen in Saal genannt, anfänglichhs aufgericht.«

Megiserjev vir pa nikakor ni zanesljiv, temuč so se skoraj gotovo že domači slovenski knezi nameščali po staroslavni obredih. Germanski vladarji so Slovencem te pravice pustili iz dobro premišljenih političnih nagibov. Urban Jarnik, ki sploh ni veroval v Ingovo pravljico, piše v »Historisches Taschenbuch«: »Der Ursprung dieser sonderbaren huldigung wurzelt im grauen alterthum.«

Dasi nimamo direktnih zgodovinskih dokazov, vendar je skoraj brezdvomno, da so se že prvi slovenski knezi za bavarske vlade ustanavljali na staroslavni način. Vsekakor so bili že knezi Borut, Karat, Hotimir in Vladuh svobodno izvoljeni in svečano ustoličeni ali v Krnskem gradu ali pa v Blatogradu, ki sta bila takrat glavna utrjena gradova na Gorotanskem. To potrjuje tudi kro-

nist O t o k a r, ki piše, da so bili ti prvi slovenski knezi ustoličeni »ritus gentis«. Istotako je tudi dr. L e v e c uverjen, da je bil obred ustoličenja v veljavi že v sredi 8. stoletja — a v tej dobi so tudi vladali imenovani slovenski knezi. Prvi nemški knez, ki se je podvrgel obredom, je bil vojvoda Arnulf (879.), ki je bil rojen v Blatogradu, se nazival karantanskega vojvoda ter se je sploh čutil Gorotanca; svojemu nezakonskemu sinu, ki mu je podelil okrožje Breže, je dal slovensko ime Svetopolk (Zwentiboch). Staro slovensko pravo pa je razvidno tudi iz pisma, ki so ga pisali slovenski veljaki na bavarski dvor ter prosili, naj jim pošljejo domov Hotimirja, da si ga napravijo za kneza. Kakor bomo videli pozneje, so tudi Habsburžani priznavali Koroški slovenski značaj ter so dalje časa tudi spoštovali narodne slovenske običaje pri ustoličenju.

Opis knežjega kamna in vojvodskega prestola.

Priči nekdanje slovenske slave v Gorotanu sta nam še ohranjeni. K n e ž j i k a m e n — tudi kmečki prestol imenovan — ki je stal prvotno blizu cerkve sv. Petra pod Krnskim gradom, je shranjen v deželnem

muzeju v Celovcu. Kamen ni bil izklesan v ta namen, temuč je le odlomljeni spodnji del rimsko-jonskega stebra, a koroški grb so vsekali vanj šele pozneje. Kamen je nekaj nad pol metra (65 cm) visok ter ima pri temelju premer 87 cm. Kamen je vsekakor iz razvalin nekdanjega rimskega mesta Virunum, ki je bilo v neposrednji bližini. Ako pomislimo, da je kamen, ki je iz navadnega apnenca, stal do 70. leta preteklega stoletja vedno na prostem, se ni čuditi, da je na vseh koncih odkršen in razpokan ter so ga morali povezati.

V o j v o d s k i p r e s t o l je četrt ure pod Gospo Sveto na takozvanem Gosposvetskem polju (Zollfeld) ob glavni cesti Celovec-Št. Vid. Prestol je sestavljen iz več sirovo obklesanih apnencev. Na vsaki strani (proti vzhodu in zahodu) je sedež, sredi med obema pa navpična stena za skupno naslanjalo. Na prvi pogled je jasno, da kamni niso bili izklesani za prestol, temuč so se v ta namen — deloma nesimetrično — sestavili stari kamni, ki so bili brezdvomno tudi ostanki razvalin Virunuma. Na severni strani je vdolben vertikalni napis, ki se čita od zgoraj navzdol: MA SVETI VERI; na zapadni strani pa se bere od spodaj navzgor samo beseda VERI.

K vzhodnjemu sedežu, kjer je med obredom sedel novi vojvoda, peljete dve stopnici, k zapadnemu sedežu, kjer je sedel volilni knez, pa je samo ena stopnica. Na naslanjalu je na vzhodni strani tudi nekak napis, a čitati je mogoče le par posamnih črk.

Vojvodski prestol je bil že za časa ustoličenja Habsburžanov v slabem stanju, ker je cesar Maksimilijan pisal leta 1506. koroškim deželnim stanovom: »Wir schreiben auch hiemit vnserm verweser vnsers vitzthumbs in Khärndten, ainen stuel darzu machen vnd auffrichten zu lassen.« Danes so razpoke zalite, plošče pa zvezane z železnimi kavljji. Leta 1834. so prestol obdali z železno ograjo, okoli pa nasadili drevje, da je videti od daleč liki majhen gozdič sredi pašnikov. Nad vhodom je kakor v posmeh slovenskemu značaju prestola napis: Kärntens Herzogstuhl.«

Novejši zgodovinarji, posebno dr. Puntchart, dvomijo, da bi bili napisali na prestolu slovenski; prisdili bi jih radi Rimljanom, dasi ne morejo dobiti dokazov za razlaganje. Pri tem se sklicujejo na slovanske učenjake Šafařika, Miklošiča in Kreka, ki tudi ne omenjajo teh napisov med starimi slovenskimi. Dr. Kos

(»Slovenci za Karola Velikega« — Zvon 1882) je mnenja, da je prva dva napisa dal napraviti vojvoda Ingo, ki je znal pisati ter je bil zelo vnet za krščansko vero. Profesor Scheinig pa je v »Kresu« leta 1884 (Urban Jarnik) naravnost zapisal: »**napis ni slovenski**«. Pri tem se sklicuje na vit. Mora in njegovo razpravo: »Der Fürstenstein in Karnburg und der Herzogstuhl am Zollfelde in Kärnten«. Moro namreč dokazuje, da so črke rimske in popolnoma enake onim, ki se pogosto nahajajo na rimskih kamnih virunskih razvalin. Nekateri starinoslovci pa so celo dognali, da so črke iz prvega stoletja rimskih cesarjev. Zakaj ni napis na pročelju, oziroma na naslonjalu, kjer bi ga vsakdo videl? Zakaj je treba čitati enkrat napis od zgoraj navzdol, drugič pa od spodaj navzgor? Pomisleki niso brez podlage. Prvotno so bile črke v glavnem napisu spojene: MASUETIVERI« Leta 1861. pa je nekdo čez noč napis prenovil ter zloge razdelil. S tem je onemogočil vsako nadaljno znanstveno raziskavanje. To je dalo povod Nemcem, da so začeli Slovence celo v šolskih knjigah obrekovati, češ, da so prvotni latinski (?) napis hudobno spremenili, da bi dobili slovensko besedilo (Egger: Deutsches Lehr-

und Lesebuch 1882). Glavni in najtehtnejši pomislek proti napisu pa je ta, ker se glavni obred, ki je pri njem stavil kmet - plemič znana vprašanja na vojvoda, ni vršil pri vojvodskem prestolu, temuč pri knežjem kamnu pod Krnskim gradom. Obred pri vojvodskem prestolu je bil le za plemstvo, zato se je v rani dobi že vršil skoraj gotovo le — nemško.

Jarnik je v svojem narodnem fanatizmu razlagal napise tako, da je stvari s tem več škodoval kakor koristil. Dočim navaja sicer tankovestni Megiser napis le v eni besedi »MASUETIVERI«, jo je razložil Jarnik samovoljno v tri besede: »ma sveti veri« ter tolmačil, da pomenijo v celovškem podnarečju rožanskega govora »ima sveto vero« ali kot vprašanje »ima sveto vero?« To razlago ovržejo brižinski spomeniki, ki dokazujejo, da ne sega zamolklo izgovarjanje končnih samoglasnikov v koroških narečjih do tako pozne dobe nazaj.

Še samolastneje in neverjetneje je razložil Jarnik vodoravni, danes popolnoma nečitljivi napis na naslanjalu vojvodskega prestola. Kakor že povedano, se danes črke ne morejo več čitati, a tudi v prejšnjih časih jih je čital vsak preiskovalec druga-

če. L a c i u s je čital: D IV — DUX. DOMIT. M e g i s e r: RUDOLFUS DUX. — Dr. L e v e c je mnenja, da si je dal vsekati črke Rudolf IV., ki je zelo pazil na svoje dostojanstvo. M o m m s e n je čital: /IYCR VDO-WYVE DTDV, J a r n i k pa :.SU-DOL — IVET DUZ:. ter trdil, da je vsaka beseda zase kratica za celo besedo; na mestu, kjer so prve pike, stal je ali M ali A, Z=S. Ako se bere napis od desne na levo, pokaže se vprašanje na kneza: Sudija (li) Te Veroju I Istinoju? I Obranitelj Dober Ydov Sirota (Mešnikov). Latin-ski: Judex num iste in fide et veritate? et defensor pius viduarum, pupillorum et sacerdotum?« Beri pa navadno, to je od leve na desno, pa dobiš z Jarnikom odgovor ljudstva: (Mešnikov) a Sirot, Vdov Dober Obranitelj Jest Istinoju I Veroju Ešče Do Veka Sudija. Sicer pa je Jarnik tudi sam čutil, kako malo verjetna je njegova razlaga, zato je zapisal ob koncu razprave: »Ako pridejo ti listi v roke možem, kateri so si prisvojili starinoslovskih vednosti in ki morejo natanko razsoditi spomenke starodavnih časov, mi bodo prizanesli ta nepopolni in morda prenašli poskus.«

Prisega vojvodov se baje ni nikjer ohranila, vendar navaja besedi-

lo Rozman v »Drobtinicah« 1855. sledeče: »Kako mene ie sadai napreibrano y sapouedano, tako hozhiu sturiti y vuse dopernesti, tako meni Bog pomosi diua Maria Mate bosja y vuse Suetzi.« Zraven pripominja: »Kdaj ravno je ta prisega bila zložena, se nič prav ne ve; samo toliko se sme reči, da med dvanajstim in petnajstim stoletjem.«

Glede slovenske pristnosti teh napisov je pač najbolje, da se ravnamo tudi v bodoče po besedah prof. Scheinigga: »Ako še čitamo omenjeni napis po knjigah, ki uče slovstveno zgodovino in po časnikih, smatrati ga moramo kot sredstvo v probujenje narodne zavesti, kot »pia fraus«.

Obredi ustoličenja.

Z malimi izjemami opisujejo vsi stari zgodovinarji (kronist Otokar, Enej Silvij, vetrinjski opat Janez, Megiser, Unrest, Valvasor itd.) enako obrede ustoličenja. Po vseh prednikih je posnel Valvasor opis sledeče: »Pol ure od cerkve (Gospa Sve-ta?) je na ravnini takozvani kraljevi (?) prestol. Na Koroškem je namreč stari običaj, da vsak novi deželni knez sprejme to deželo od kmeta za najem (fevd), in sicer na sledeči način: Med plemiči (Edelthümer)

je kmečki rod imenovan vojvodi Blažjeveški (Blasendorf), ki je iz starih časov svoboden. Kadarkoli se na Koroškem umesti novi deželni knez ter deli najeme, vsede se kmet-vojvoda vsled dedne pravice na okrogel ploščat mramorni kamen (ki ima obliko okrogle mize ter stoji v Krnskem gradu nedaleč Gospe Svete). Kmeta obstopi kmečko ljudstvo zunaj ograje, ki je potegnjena okoli kamna; potem pride bodoči deželni knez v preprosti (groben) kmečki obleki, tudi ima tak klobuk in take (kmečke) čevlje; v roki drži pastirsko palico. Spremljata ga dva deželna gospoda, za njimi pa gre vse plemstvo v nališpanih oblekah z grbom nadvojvodine Koroške. Pred njimi gre med dvema banderoma goriški grof kot dedni volilni grof na Koroškem. Zraven deželnega kneza pa peljejo na eni strani črno govedo, na drugi strani pa mršavo kljuse. Kakor hitro se deželni knez približa kmetu, zakliče mu kmet (schreyet er dem Lands-Fürsten an): »Kdo je ta, ki se tako ošabno bliža?« Nato odgovori okoli stoječe ljudstvo: »Deželni knez pride.« Kmet vpraša zopet: »Ali je tudi pravičen sodnik in vnet za blagor naše dežele? Svobodnih lastnosti? Zaščitnik krščanske vere in vdov ter sirot?« Ljudstvo odgovor-

ri: »Da, je in ostane.« Nato mora deželni knez za (?) imenovani dve živali (um die obgemeldeten zwey Stuck) pri svoji vesti obljubiti, da bo pravičen, ako bi tudi zaradi tega moral postati tako reven, da bi se moral preživljati s tako živino, kakor sta bik in konj. Potem vpraša kmet zopet: »Kako in s kako pravice me bo odstranil s tega sedeža?« Odgovori mu goriški grof: »Odkupil te bo za 60 vinarjev (pfenig), bik in konj bodeta tudi tvoja, vzel boš knezovo (kmečko) obleko, tudi bo tvoja hiša svobodna in prosta vseh davkov.« Nato vzame kmet ponudeni živali ter se umakne deželnemu knezu, vendar opomni kneza z rahlim udarcem na lice, naj sodi pravično. To priseže nadvojvoda, kakor hitro stopi na stol. Obrne se parkrat z golim mečem okrog, zavihti meč v zraku ter pri tem prisega, da bo brez razlike na osebe sodil enako pravično vsakogar. Potem gre v bližnjo cerkev Sv. Petra na hribu ter sleče po cerkvenih obredih kmečko obleko, obleče pa svojo knežjo. Nato obeduje istotam s plemstvom in vitezi. Po obedu jezdi k najemskemu prestolu (imenovan »kraljevi prestol (?)), se vsede nanj ter govori slavni deželni gosposki odkrite glave in s povzdignjenimi prsti običajno prisego, da bo

namreč deželni gosposki ohranil vse stare milosti in svoboščine nespremenjene. Nasprotno pa sprejme poklonstvo od svojih plemičev ter jim deli najeme. Goriški grof se usede za deželnim knezom na drugo stran prestola in deli tudi po svoji pravici svoboščine in najeme. Dedni deželni maršalek (Valvasor rabi le to obliko, kar dokazuje, da je bil v rabi le slovenski izraz), pa vzame konja deželnega kneza; dedotočaj (Erbmundschenk) vzame zlato jabolko (Kopff) in dedostolnik (Erbtruchses) skledo. Med tem ko sedi deželni knez na prestolu in deli najeme, imajo Gradniki (Gradenegger) od nekdaj pravico in oblast, da kolikor travnikov morejo med tem pokositi, je seno njihovo; seno jim potem odkupijo. Ravno tako imajo Partovčani (Portendorfer) — in sedaj, ker je ta rod izumrl, gospodje Mordaxi, ki so gospodje na Kranjskem — pravico dednega požiganja, ako se drugače ne pobotajo ž njimi. Končno odrine deželni knez z vso gospodo v gosposvetsko cerkev, kjer se poje »Te Deum laudamus« in s tem je ta obred končan. Ta obred se je poporej natančno opravil. Sedaj (leta 1688.) so se deželnemu knezu ti obredi odpustili, vendarle proti podpisnemu reverzu, da se s tem deželnim stanovom glede njihovih pravic

ne prejudicira.« — Potem opisuje Valvazor, odkod izvira ta običaj ter navaja že znano pravljico o vojvodu Ingu. Valvazor je v marsičem površen. Nič ne pove, da je knez pil pri obredu vodo iz kmečkega klobuka, predvsem pa ne omeni najvažnejšega: da se je obred vršil v slovenskem jeziku.

Vetrinjski opat Janez, ki je živel od l. 1280.—1340. opisuje ustoličenje Majnharda Tirolskega 1. sept. 1286. v *Liber certarum historiarum*. Njegov opis se krije z ostalimi kronisti. Razlikuje pa se njegov opis v tem, ker piše, da je živali držal kmet, ki je sedel na kamnu in da so kneza preoblekli v kmečko obleko šele pri kamnu. Kmečka obleka, ki jo je nosil knez, se je po slovesni maši razdelila med reveže, a pri odkupovanju na kamnu se je bila obljubila kmetu! In vendar je poznejšim zgodovinarjem opat Janez najzanesljivejši vir, ker je opisal kot očividec dvojno ustoličenje, vojvoda Otona in Albrehta. Izrecno pa navaja, da je kmet ogovoril kneza v slovenskem jeziku. Samo ob sebi je umevno, da je tudi knez odgovarjal slovensko, dasi tega ta zgodovinpisec ne omenja izrecno; pač pa potrjuje to Hansitz (*slavicis verbis se iudicem futurum spondet*).

Najstarejši opisovalec teh obredov je štajerski kronist O t o k a r (Reimkronist), ki je opisal avstrijsko zgodovino v verzih. Tudi Otokar izrecno navaja, da je govoril kmet na knežjem prestolu slovensko. V ostalem se njegov opis nekoliko razlikuje od poznejših. To je tudi povsem umljivo, ker se je v obredih tekom let marsikaj spremenilo.

Dasi bi bil Otokar lahko očividec pri dveh ustoličenjih, vendar najbrž nobenemu ni prisostvoval, sicer bi ne bil zapisal toliko nejasnosti. Ves čas govori le o kamnu, dasi ni imel v mislih knežjega kamna pri Krnskem gradu, temuč vojvodski prestol na Gosposvetskem polju, ker piše:

uf ein velt (Feld), lít bi Zol,
daz ist zeguoter máze wít
darúf ein stein lít.

Bika in konja vodi knez, a kmetu odgovarjajo v imenu kneza njegovi trije spremljevalci, ki morajo tudi zanj priseči. Vendar tudi Otokar potrjuje, da je kmet govoril s knezom le slovensko.

Nadaljni opisovalec ceremonij je Gregor H a g e n, ki pa je v marsičem površen. O celem dvogovoru na knežjem kamnu pove le sledeče: »Der bawr fragt, ob der, der herzog

will werden, rechtes christliches glaubens sey, und ain rechter richter und beschirmer pfaffen, wittiben, und auch waysen.« Potem se hduje nad Avstrijci, ki so se obredom posmehovali. »Etleich vnvernünftig zelent die der gewonhait vor ain tornspill, die der gewonhait haimleichkait nicht betrachtendt.«

Obrede ustoličenja je opisal nadalje Enej Silvij Piccolomini, župnik v Slovenjem Gradcu, poznejši papež Pij II. (1458.—1464.) Njegov opis se naslanja na opata Janeza. Tudi Enej Silvij naglaša, da je kmet govoril s knezom slovensko.

Med zgodovinarji, ki so opisovali ustoličenje, je posebno verodostojen Jakob Unrest, ki je bil župnik v bližini Gospe Svete, pri Sv. Martinu nad Dholico. Tudi Unrest navaja, da je bil obred v slovenskem jeziku.

Iz vseh opisov, najsi se v podrobnostih nekoliko razlikujejo, je razvidno, da so se obredi do konca srednjega veka vršili v slovenskem jeziku, da so se slovenski kmetje smatrali po podedovanih pravicah za gospodarje dežele ter so sprejeli kneza le za svoj izvrševalni organ.

Vsi obredi ustoličenja so se delili v tri skupine: dopoldne je bilo pri knežjem kamnu pri Krnskem

gradu pravo ustoličenje novega kneza, nato je bil cerkveni obred in slavnostna pojedina v Gospi Sveti, a popoldne je knez delil najeme pri vojvodskem prestolu na Gosposvetskem polju.

Slovenščina pri ustoličenju in nje pravna veljava v deželi sploh.

Ako se tudi o napisih na vojvodskem prestolu ne more več zanesljivo trditi, da so slovenski, vendar je nepobitna resnica, da so se obredi ustoličenja skoraj do zadnje dobe vršili v slovenskem jeziku. Vsi kronisti in zgodovinarji to izrecno potrjujejo.

Ne glede na znano pravljico o knezu Ingu je razvidno tudi iz raznih zgodovinskih virov, da je nastala že za časa frankovske in bavarske vrhovne vlade v Gorotanu kmečka, in sicer demokratična državna oblika. Franki in Bavarci so se iz egoističnih ozirov zavzemali za kmete, da stro oblast domačega plemstva in županov, ker so v pokristjanjenih kmetih dobili močno zaslombo v slabo zasedeni deželi. Tudi so kmete oboroževali ter dosegli, da so se po Vladuhovi smrti kmetje uprli domačim županom ter si ustanovili kmečko državno upravo. Kot taki so bili kmetje slabotno in poslušno orodje v rokah pretkanih Nemcev.

Kakor je razvidno iz zgodovinskih virov, so Bavarci že začasa Karata in Hotimirja pustili slovenskim kmetom, da so si sami volili kneze. Glede Karata pravi zgodovina, da so prosili zanj na bavarskem dvoru, da si ga napravijo za kneza (ducem sibi fecerunt), o Hotimirju pa »ducatum illi dederunt«. Skoraj brezdvomno je tudi, da sta ta dva kneza že bila ustoličena po staroslavnem načinu.

Schwabenspiegel potrjuje, da so Slovenci imeli pravico, zavrniti kneza, ako jim ni ugajal, in kralj jim je moral poslati drugega (»und fuegtt er innen nitt, so muoss in das Rich ainen andren herren vnd hertzougen gen.«).

Gorotanski Slovenci pa so tudi imeli v najstarejših časih nekako narodno zavest, ki je bila prvotno identična z vernostjo za njihova stara božanstva. To dokazuje dejstvo, da so si izvolili Sama za kneza, češ, da so Bavarci oholi in vsiljivi s svojim krščanstvom.

Kakor na svoj jezik in svojo vero, tako so bili Slovenci tudi ponosni na svojo nošo. Fredegar pripoveduje, da Samo ni hotel sprejeti frankovskega odposlanca Sychariususa, zato se je ta oblekel na slovenski način ter tako lahko prišel pred Sama. — V njihovi upravi je vladala prava de-

mokratična enakopravnost. Zato pa je tudi kmet pri ustoličenju vprašal, ali je bodoči knez svobodnega stanu — o plemstvu ni hotel izpregovoriti.

Da se je tudi v upravi in na dvoru čislala slovenščina kot edino upravičeni jezik, o tem priča Ulrik Liechtensteinski v svoji knjigi »Frawendienst«. Ta čudni vitez je v 13. stoletju hodil po avstrijskih deželah preoblečen v boginjo Venero ter se boril z raznimi vitezi za žensko čast. Ko je prišel iz Benetk na Koroško, pričakal ga je blizu Beljaka koroški vojvoda ležeč s svojimi vitezi na travi pri zajtrku. O sprejemu piše Ulrik Liechtensteinski, da so mu knez in njegovi spremljevalci klicali dobro došel z besedami: »Buge waz pri mi gralva venus!« (Bog vas sprejmi kraljeva Venus). Da je bila takratna slovenščina današnji sličnejša, kakor pa takratna nemščina današnjemu nemškemu književnemu jeziku, dokazujejo Ulrikovi verzi:

»Hochgemuote frouwen
ir sult wol gedenken,
getriwen gesellen, vil
stalt ane muote,
daz in iwer huote
behalte, behüete
mit liebe, mit güete
vri von ungemüete.«

Enej Silvij poroča v svojem spisu »Europa«, da so koroški knezi celo pred cesarjem morali govoriti le slovensko (*vocatus in iudicio coram imperatore querelantibus non nisi sclauonica lingua respondere tenebatur*). Isto potrjuje tudi Megiser. (So findet man in den uralten Freyheiten, dass ein Hertzog in Khärndten in Windischer Sprache ist investirt und eingesetzt worden und dass ein Fürst, wenn er bey einem Römischen Keyser, und dem gantzen heiligen Reich angeklaget wurde, dass er sich vor demselben anders nicht als in Windischer Sprache verantworten schuldig war).

Kronist O t o k a r poroča:

»swer in ouch vor dem rich
an sprichet hezlich
umb deheine schulde,
des riches gunst und hulde
hat er darzuo wol,
daz er dem niht antwurten sol
wan in windischer sprach.«

Isto potrjuje tudi vetrinjski opat J a n e z: »Insuper Sclavica, qua hic utitur prolocutione, in conspectu imperatoris cuilibet querulanti de se, et non in lingua alia tenebitur respondere.«

U n r e s t piše: »Von allter haben all hertzogn von Kerndten die

freihait gehabt, wann sy vor ainen romischen khayser oder kunig verklagt sind wordn, oder angesprochen, so habn sy sich in windischer sprach verantwort; darumb das **Kerndtn ain rechts windisch land ist.**« — Tak privilegij sta izrecno potrdila še cesar Henrik in Rudolf, kar se zdi dr. Puntschartu »ganz unglaublich«. Tudi so imeli koroški knezi pravico, da se jim na cesarskem dvoru ni bilo treba odkrivati.

Kronist O t o k a r piše o tem:

»swa der keiser hof hat,
so sol in der selben wat
der Kernaere herzogen
daz riche lazen für sich zogen
ouch sol im niemen tragen haz,
gegen swem er vermidet daz,
daz er nicht abnimt sinen huot:
durch hochwertigen muot
tuot er sin niht
wan daz er sin ze rehte giht.«

V teku časa so seveda tudi slov. pravice zaspale. Vojvodi nemških dinastij so se pač morali naučiti vsaj slovenskih odgovorov za ustoličenje, a Schwabenspiegel celo dvomi, da so vladarji habsburške dinastije sploh še odgovarjali slovensko na kmetova slovenska vprašanja. Schwabenspiegel namreč piše: »So mag im fürbas nieman ansprechen, vor dem Richter

des selben landes umb kain sach,
noch umb kain schlachtt schulde
den ain windischer man der spricht
in wol an, umb schuld und umb an-
der sachen, aber vor ey, daz er sine
lechen von dem rich enpfache so mag
man in wol ansprechen umb wat je-
man zu jm der da deggt, ich etwais
gutt herr wie du es manist das du
mir nitt, dar umb ussrichtung tust,
dar uff mag, der hertzaug anttwur-
ten, ob er will ich enwaiss gutt frund,
was du manist ich verstan diner
sprach nitt, und da mit hett er im
dann gantz ussgerichtt, und ist von
jm ledig mitt allem rechten« (ne
vem kaj govoriš, ne razumem tvoje-
ga jezika, in s tem se ga je popolno-
ma odkrižal).

Druge pravice Slovencev pri ustoli- čenju.

Z ustoličenjem so bile v zvezi
tudi razne pravice nekaterih dežel-
nih rodbin; tako je imela rodbina
Partovčanov (Portendorfer) pravico
požiganja, rodbina Gradnikov
pravico košnje in rodbina Ravber-
jev pravico ropanja (?). Te rodbine
so prvotno šteli med deželne plemiče,
vsaj Megiser navaja »kureže« med
deželnimi dostojanstveniki. Taka
pravica je namreč bila deželnoknež-

ja najemna pravica. Megiser piše: »Die Portendorfer haben die freyheit vnd gerechtigkeit, alldieweil der fürst auff bemeldtem lehen stuel sitzt vnd leihet, mögen sie im landbrennen, wo sie wollen, wer sich anders mit ihnen nicht huldiget. Diese Portendorfer seindt alle mit tod abgangen vnd haben die Mordaxen solche freyheit mit erbschafft erlanget.« Obema rodbinama so take pravice razni vladarji potrdili, prvi je to storil vojvoda Leopold leta 1382., zadnji pa cesar Maksimilijan leta 1553. V vseh teh državnih aktih se imenuje takšna podelitev najemna (Lehen) in deželna. Tako je potrdil nadvojvoda Ernest leta 1414. tak privilegij s sledečim pismom: »Wir Ernst itd. bekhenen als wir unsere lechen unsers erzherzogthumbs ze Kherndten auf den suntag Letare nachtsvergangen ze leichen auf dem stuel bey Zoll, als dass von alter ist her khomen, haben lassen berueffen, ist für uns khomen unser gethreuer lieber Merttl (Martin) Mordax und bat uns, das wir im an der erbern Khathrein (zadnja Partovčanka Katarina je bila namreč žena Martina Mordaxa) seiner hausfrauen statt geruechen ze verleichen das p r e n n a m b t unsers obgenändten erzherzogthumbs Kherndten ... das haben

wir gethan und haben im an statt seiner obgenanten hausfrauen das obgenante prennambt mit aller zugehorung verleichen und leichen auch wissentlich mit dem Prief.«

Pozneje so deželne oblasti začele zametavati privilegij kureža, a Mordaxi se niso hoteli odpovedati svojemu pravu. Tako je leta 1553. Krištof Mordax zahteval obnovitev svojega privilegija, in cesar Ferdinand I. je leta 1559. (tako hitro je bilo takrat uradovanje!) naročil deželnemu glavarju, naj pošlje poročilo o tem, a poročila ni dobil. Istotako je cesar Karel ponovno zahteval poročilo, kako je s privilegijem kureža. Šele leta 1602. so odgovorili koroški najemni komisarji, naj se privilegij kureža ne dovoli. (»Als ain vnchristliche vnd immediate wider die lieb des negsten streitende schedliche frihait weiter nit mehr verlichen vnd gestattet werden«). Med tem je bil privilegij odkupil od Mordaxov neki Langenmantel, ki se je nerad taki pravici odpovedal; za odškodnino je dobil 10 hub.

Privilegij kureža razlagajo kronisti različno. Najverjetnejše je še tolmačenje, da so prvotno zažigali grmade na čast novemu knezu ter so smeli v ta namen vzeti drva, kjerkoli so jih dobili. Pozneje so smeli zaži-

gati celo lesene kmečke bajte, ako se lastniki bajt niso odkupili, kar pa se je navadno zgodilo. — Drugi viri menijo, da so si pridobili Partovčani kot tuji priseljenci tako pravico nad puntarji, ker so sami ostali verni vladarju. Zopet drugi menijo, da se je s požiganjem hotel simbolizirati prehod iz anarhije k državljanskemu redu, češ, tako brezpravni ste kmetje, dokler nimate pravoveljavno ustoličenega vladarja.

Drugi tak privilegij so imeli Gradniki (Gradeneck - Gradnik blizu Gospe Svete). Gradniki so imeli pravico za časa ustoličenja kositi, kjer so hoteli in seveda pokošeno travo tudi spraviti domov. V starejših virih o tem privilegiju ničesar ne vedo. Prvi navaja to pravo Unrest (*»Und als lang der hertzog auf dem stuell sitzt und leycht, haben die Gradneyker von alter gerechtigkeit und gewalt, was sy wysmad dieweil mügn abmän, das ist das hew ir, wer das nicht von in loset«*). Taka pravica ni v nobenem aktu omenjena, morada je res nastala le pravljíčno, ker so Gradniki imeli koso v grbu. Saj pa bi tudi ne imela praktíčnega smisla, ker v kratkem času ceremonije se pač ne bi moglo kaj prida nakositi, vrhu tega paseje včasih vršilo ustoličenje tudi v dobi, ko ni bilo košnje.

Istotako ni nikjer zajamčeno, da so imeli Ravberji pravico. pleniti po celi deželi med ceremonijo. Najbrž je pravljici dalo povod ime »Raub-ber«.

Kmet — vojvoda.

Najzagonetnejša oseba je historikom kmet, ki je imel pravico ustanvljati deželnega vladarja. Tak privilegij je imela določena rodbina, ki se o njej zanesljivo ne ve, kako se je pisala. Po svoji lastnosti so dobili uradno ime »Herzog«, tudi »Edlinger«, a nekje se imenuje njihov priimek Schater, a to v poznejši dobi. Znano je le, da sta bili privilegirane rodbine last hubi Pokrče (Pogendorf) in Blažja ves (Blasendorf), ki sta obe blizu Gospe Svete. Še leta 1769. je prosil za obnovitev privilegija Gašpar »Hörzog zu Pokersdorf«, ki se je opravičeval, da zato ni mogel pravočasno izkazati svojega privilegija, ker ni vešč branja (dass ich als ein einfältiger bauer und der ich nichts lesen kann«). Potemtakem so ti kmečki vojvodi imeli le slavno ime, kakor dandanes marsikateri obubožani nemški plemič, a za denar jim je šla navadno trda. »Vojvoda« Klement je prosil leta 1597. nadvojvoda Ferdinanda za miloščino terse v pismu skliceval »weillen ich mich an dem schmallen guet-

len khumerlich betrage.« Da so bila taka pisma pisana nemško, to še ne dokazuje, da so se morda kmečki »vojvodi« ponemčili, temuč jim je pisma sestavljal kak uradnik, ker sami navadno niso znali pisati. Celo dr. Puntchart priznava, da so bili to pravi slovenski kmetje, ki navadno nemški znali niso, ker je sploh ves kraj okoli Gospe Svete pred dobrimi 50 leti še bil skoraj popolnoma slovenski. Tudi poznejši vojvodski kmetje so vlagali prošnje, naj se jim dovoli miloščina namesto živali, ki bi jih morali dobiti pri ustoličenju. Najstarejše tako pismo je ohranjeno izza ustoličenja nadvojvode Ernesta leta 1414. Pozneje se ustoličenje ni več vršilo po starem običaju na Gosposvetskem polju, zato tudi kmet ni več interveniral, vendar je prišel vselej zraven s pismeno ali ustno prošnjo, naj se mu potrdijo stare pravice. Te pravice so se jim celo razširile, da so smeli uvažati štiri sode italijanskega vina mitnine in carine prosto. Zadnje potrdilo starih privilegijev je dal cesar Franc II. kmetu Jožefu Edlingerju leta 1801. Istega leta pa je vojvodski kmet prišel na nič, da je bil primoran tudi svojo drugo hubo Blažjo ves prodati. Poreška huba je bila prodana že leta 1751. S tem so izginile predpravice

glede davčne prostosti. Vendar je Jožefov sin še leta 1823. prosil za obnovitev privilegija, da bi smel prosto uvažati vino, kar se mu je tudi potrdilo.

Vojvodski kmetje so bili med svobodnimi stanovi, zategadelj niso bili podrejeni deželnim, mestnim ali trškim sodiščem, temuč le deželnemu poglavarstvu. Imenovali so se tudi vazale deželnih knezov. Kot deželni dostojanstveniki so uživali izredno čast, da so bili vabljeni k dvornim obedom. V ostalem pa se niso razločevali od drugih kmetov ne po izobrazbi, ne po premoženju. Zadnji vojvodski kmet Jožef Edlinger je imel hišico v Celovcu ter je umrl leta 1823. Pri pogrebu se je pokazal značaj tega zgodovinskega kmečkega dostojanstvenika. Pri mestnih vratih so truplo prevzeli kmetje ter s tem pokazali, da se zavedajo, da pokopljejo zadnji spomin na nekdanjo slavno svojo preteklost. Hubo Blažjo ves je kupil dr. Rabič, a danes jo ima upokojeni stotnik pl. Zadurowicz. Ime posestvu je še ostalo ter se imenuje splošno »Herzoghof«, toda na njem in okoli njega je že vse nemško.

Sicer pa niso bili kmečki plemiči edino na Koroškem, temuč tudi na Štajerskem (teharski plemiči) in na

Kranjskem (pri Zagorju). Ti plemiči so tvorili zadnji preostanek iz staroslovenskega svobodnega kmečkega stanu.

Posamezna ustoličenja.

Kakor smo videli na drugem mestu, so si gorotanski Slovenci že Karata in Hotimirja sami izvolili za kneza ter ju slovesno (solemniter) ustoličili. Najbrže se je že takrat vršilo ustoličenje na način, ki so ga opisali kronisti šele pri poznejših vladarjih. Zgodovinskih dokazov za to pa nimamo. Vsekakor se je ustoličenje uvedlo med 6. in 9. stoletjem. Prvo slovesno ustoličenje po staroslavnem obredu je omenjeno leta 1161., ko je postal koroški vojvoda Španhajmar Herman. Prihodnje ustoličenje je bilo vojvoda Bernharda iz istega rodu (1202.—1256.) Omenja ga vetrinjski opat Janez (sollempniter sustulerunt.) Tudi češki kralj Otakar II., ki je imel Koroško od leta 1269.—1276., se je baje dal na tak način ustoličiti, saj Unrest in Megiser to trdita. — Majnhard Tirólski je bil slovesno ustoličen 1. septembra 1286. (secundum consuetudinem a priscis temporibus observatam). Glede Majnhardovih treh sinov Otona, Ludvika in Henrika kronisti niso edini, ali so bili vsi trije ustoličeni,

ali samo Henrik, ko je postal samostojen vladar. — Prihodnje ustoličenje je bilo 2. julija 1335, ko je prevzel vlado Oton Veseli, prvi vojvoda Habsburški. Njegovemu dvoru (Nemcem) se je zdel običaj sirov in smešen. — Albreht II. Hromi se je dal ustoličiti šele leta 1342., ko se je začel bati, da mu mejni grof Brandenburški, ki je imel za ženo Marjeto Koroško, prevzame deželo. Obredi pa niso bili popolni, ker se je bilo treba ozirati na vladarjevo telesno napako. Njegov naslednik Rudolf IV. Ustanovnik je bil slovesno ustoličen leta 1360. Nanj se baje nanaša dvoumni napis na vojvodskem prestolu »Rudolphus Dux«. O njegovih bratih Albrehtu III. in Leopoldu III., ki sta mu sledila leta 1365., ni zgodovinskih dokazov, ali sta bila ustoličena na staroslavni način. Leopoldova sinova Viljem in Leopold IV. nista bila slovesno ustoličena, temuč je vojvoda Viljem sprejel zase in za svoja mladoletna brata leta 1396., vlado nad Koroško v Št. Vidu, zato pa je izdal pismeno izjavo, da se s tem staroslavni običaj ni opustil (daz das denegenanten rittern knechten und landleuten von desselben siczens wegen auf dem stul bei Zol an iren rechten sol furbazzer von allen unsern nachkomen kainen

schaden bringen ane geverd). — Pač pa je bil zopet ustoličen po stari šegi vojvoda Ernest Železni 18. marca 1414. (Kak pomen je tedaj imel privilegij kosca?) To ustoličenje sta opisala Unrest in Megiser. Vojvoda Ernest je baš zaradi tega bil pri ljudstvu zelo priljubljen, ker je oživel stare običaje; bil pa je tudi zadnji vladar, ki jesedel na knežjem kamnu.

Ko je postal leta 1440. rimski kralj Friderik III., prišel je leta 1443. v Št. Vid. Takoj so se zbrali vsi stanovi v mestu, in le na opetovane prošnje so mu prizanesli, da se mu ni bilo treba dati ustoličiti na knežjem kamnu. Megiser piše: »durch fleissige bitt umb königlicher würdigkeit willen« so mu opustili sedenje na kamnitem stolu. Izdati pa je moral stanovom pismo, da vsled tega v bodoče ne bodo prikrajšani na svojih pravicah in svoboščinah. — Njegov naslednik cesar Maksimilijan I. je imel dobro voljo se ustoličiti po staroslavni šegi ter je to svojo voljo sporočil v dveh pismih koroškim deželnim stanovom. Naročil je celo svojemu oskrbniku na Koroškem, naj postavi v ta namen stol (?). Maksimilijan je želel obnoviti stare običaje, ker je bil prijatelj ljudskih šeg in starin sploh, kakor piše o njem Megiser. Vendar do ustoličenja ni prišlo,

ker je imel cesar preveč poslov na Ogrskem in v Lombardiji. V njegovem imenu sta prisegla deželnim stanovom mejni grof Krištof Badenski in grof Eitel-Friderik.

Tudi Karel V. in njegov brat Ferdinand nista prišla k ustoličenju, temuč sta določila v ta namen svoje komisarje. Vendar sta oba vladarja deželnim stanovom pismeno obljubila, da se jim ohranijo vsi privilegiji glede posledic ustoličenja. V takem pismu pravi Ferdinand z dne 14. januarja 1551. „da so mu deželni stanovi prizanesli s sedenjem na knežjem stolu in priseganjem »durch unser königlich würdigkaiten willen und auch von unserer fleissigen bitte wegen, dagegen wir jhnen mit unsern königlichen Worten gelobt haben, sie bey solchen jhren gnaden und freyheiten zu halten und bleiben zu lassen.«

Ferdinandov sin Karel je bil ustoličen leta 1564. le na vojvodskem prestolu na Gosposvetskem polju. Poprej so se vršila več dni pogajanja z deželnimi stanovi, ki so hvallili stare običaje kot posebno slavne ter dokazovali, da sedenje na vojvodskem prestolu vladarja ne poniža, temuč še poviša. Sklicevali so se na veliko starost teh običajev, češ, da so bili na ta način ustoličeni vsi vla-

darji, bodisi kristjani ali pagani. Končno se je dosegel kompromis, da so stanovi odpustili vladarju ceremonije na knežjem kamnu, toda ustoličenje se vendar mora vršiti pri vojvodskem prestolu na Gosposvetskem polju, češ, »sy kunten und wusten je davon nit zu weichen... dan sy wüsten ein solches gegen ihren nohkhomben nit zu verandtwortten«. — Ustoličenje se je vršilo 17. apr. 1564. Po sloveni maši v gosposvetski cerkvi je sedel novi vojvoda na vzhodnem sedežu vojvodskega prestola, ki je bil pokrit z zlatom pretkanim suknom. Ceremonije so bile zelo pomanjkljive. Nadvojvoda je prisegel le deželnim stanovom »bey allen jhren gnaden und freyhaiten inhait jrer handvesten, landesrechten, altem herkommen und guten gewonhaiten, wie dann das von alter mit rech herkommen ist zu halten und zu handhaben.« Stanovi so mu prisegli zvestobo, a vprašati so ga celo pozabili po krščanski veri. Obenem jim je dal vladar reverz, da se morajo stari običaji ohraniti. — Na enak način je bil ustoličen njegov sin, poznejši cesar Ferdinand II. leta 1597. Nadvojvoda je prisegel stoje in golglav. To ustoličenje je bilo zadnje, da je koroški vojvoda delil na vojvodskem prestolu najeme. — Njego-

va naslednika sta se dala zastopati, a leta 1651. je bilo sploh tudi zadnjič, da se je ustoličenje vršilo po zastopnikih Ferdinanda IV. Leopold I. je bil leta 1660., Karel VI. pa leta 1728. ustoličen v celovski deželni hiši.

Pravni in praktični pomen ustoličenja.

Obredi ustoličenja so imeli predvsem kmečki značaj. Iz ceremonij je razvidno, da je vojvodska oblast v Gorotanu pripadala kmetu, ki jo je pred vsemi stanovi slovesno izročil vojvodu. Koroški vojvoda je bil potemtakem kmečki vojvoda. O tem pričate v prvi vrsti poljedelski živali, ki ju je prvotno imel deželni knez, pozneje pa ju je izročil kmetu. Kmečki značaj dokazuje kmečka oprava na vojvodu, končno pa tudi to, da je vojvoda pil vodo iz kmečkega klobuka. Sploh je pri celi ceremoniji bilo v ospredju kmečko prebivalstvo. Obredi sami na sebi so bili pravna uredba, ki pa je seveda s časom izgubila svoj prvotni pomen. Vendar je bil narod tako prešinjen pravnega čuta, da ni smatral ustoličenja za naklonjenost ali milost, temuč je deželnega kneza takorekoč lahko prisilil, da se je podvrgel staremu ustavnemu pravu. Še Unrest piše, da je

bil vojvoda dolžan, se dati ustoličiti po starodavnem običaju (»das noch ein yeder hertzog von Kerndtn schuldig ist, ze thun«). Deželni stanovi so to svojo pravico dolgo trdovratno branili ter so poznejši vladarji, ki se niso hoteli dati ustoličiti, morali prositi deželne stanove za oprostitev.

Seveda so imeli končno le deželni stanovi koristi od ustoličenja — poleg »vojvodskega« kmeta.

Obredi so imeli nadalje demokratični značaj. Vojvoda je moral priti v skromni kmečki obleki ter dovoliti, da ga je nastavil za vladarja navaden mož iz naroda, ki ni niti govoril njegovega jezika, temuč jezik večine prebivalstva. Kmet je izročil vojvodu pravo in vlado ter mu podelil deželo takorekoč za najem. Ves čas med ceremonijo se je vedel kmet napram knezu kot višja oblast, kot lastnik dežele. Kot zastopnik celokupnega naroda ni bil kmet dolžan izkazovati knezu časti ali posebne spoštljivosti. Malomarno sedeč na kamnu s prekrižanima nogama je pričakal deželnega kneza in njegovo sijajno spremstvo; ogovoril ga je osorno, zapovedujoče. Ni pa vprašal kmet kneza, ali je plemenitega pokolenja, temuč je le zahteval, da je svobodnega stanu. Kmet pa se niti ni zadovoljil, da so mu to potrdili kne-

zovi zastopniki, temuč je zahteval prisego. Priseči so mu morale tri osebe: zastopnik nemškega kralja in dva domača plemiča. S tem se je sklenila nekaka pogodba med kmetom kot zastopnikom naroda in med vladarjem, da ima novi vojvoda res vse lastnosti, ki jih terja od njega narod. Potem šele je prepustil kmet vojvodu deželo in vlado nad njo s tem, da mu je napravil prostor na prestolu, ki je predstavljal deželo.

Vrhunec demokratizma pa je izražen v tem, da je kmet udaril novega vladarja na lice, češ, da sprejme vso oblast od naroda. V tem udarcu tiči pristni staroslovanski običaj. Znano je namreč, da je starim Slovonom dotaknitev kakega predmeta značila najsvetejšo prisego.

Končno moramo omeniti zgodovinarja, ki je nastopil s popolnoma novo hipotezo. To je bivši kustos ljubljanskega muzeja Müllner, ki je v »Argu« leta 1899. in 1900. dokazoval, da običaj ustoličenja na Koroškem sploh ni bil slovenskega, temuč — srbo-hrvaškega izvora. Svojo trditev utemeljuje s tem, da so takozvani plemiči na Koroškem bili Hrvati, ker se je tudi ves okraj okoli Gospe Svete imenoval »pagus Crouati«. Nadalje se tudi sklicuje na to, da so več sličnih vojvodskih presto-

lov našli v Bosni in Hercegovini, sicer pa nikjer drugod med Slovani. Bodisi, da ni izključeno, da so inicijativo res dali hrvaški priseljenci, vendar je gotovo, da so pozneje bili obredi slovenski.

Ako bi bili koroški deželni stanovni ostali v stiku z narodovim čuvstvom in naziranjem, ne bili bi se tako hitro prilagodili nemškemu javnemu pravu, temuč bi bili trdovratneje branili svoje narodno pravo, ki je imelo v slavnih obredih vrhunc narodovega pravnega mišljenja. Toda narod ni imel nikogar, ki bi ga bil bodril in učil, da:

»Iskat pravde v Nemcih je sramotno,
Pravdo v svetem imamo zakonu,
Ki prinesli so jo nam očetje
V te dežele blage čez tri reke.«

Viri:

- Dr. P. Puntschart: Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten.
- Dimitz: Geschichte Krains.
- Valvasor: Die Ehre des Herzogthums Krain.
- Dr. Krek: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte.
- Šuman: Die Slovenen.
- Dr. Kos: Slovenci za Karela Velikega (Ljub. Zvon 1882).
- Dr. Kos: Odlomek iz slovenske zgodovine devetega stoletja (Letopis „Slov. Matice“ 1882/83).
- Dr. Babnik: Sledovi slovenskega prava (Letopis „Slov. Matice“ 1882/83).
- Scheinigg: Urban Jarnik („Kres 1882).
- Dr. Vladimir Levec: Pettaufer Studien. — Untersuchung zur älteren Flurverfassung (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 1905).
- Nadalje: Goldmann, Rheimkronik, Otokar, Ankershofen, „Slovenija“ 1849 in 1850, „Dom in Svet“ itd.
-

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS #

00000076021

